

Jan, Libor

Vznik moravských provincií

In: Jan, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, pp. 17-32

ISBN 8090230490 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123158>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vznik moravských provincií

Představy současné historické vědy¹ o správním vývoji a rozčlenění raně a vrcholně středověké Moravy v zásadě vycházejí z tezí, které zformuloval v roce 1959 ve stopách starších autorů Ladislav Hosák.² Nejstarší organizaci hradské správy lze podle něj sledovat až do doby Břetislava I. a navazovala na staré kmenové zřízení, rovněž „s hradskou soustavou souvisela i současná církevní organizace diecéze“, jak měl prokázat František Hrubý.³ Základní hradské obvody na Moravě jsou pak – podle L. Hosáka – známy jednak z listiny Jindřicha Zdíka, již moderní bádání klade do roku 1141, a dále dvou středověkých falz, totiž zakládacích listin kapituly staroboleslavské a kláštera opatovického, které se sice hlásí do 11. století, vznikly však až ve století následujícím.⁴ Hlavními hrady pak měly být podle těchto pramenů na Moravě „Olomouc, Přerov (případně Hradec), Spytihněv, Břeclav, Brno a Znojmo“ (v případě obou falz se však v jedné řadě, bez hierarchických rozlišení, kromě těchto šesti uvádějí ještě další hrady: Rokytná, Bitov, Hodonín, Strachotín, Pustiměř, *Naiuani*, Pravlov, Hrádek).⁵ Hosák zde tedy fakticky ztotožnil nejstarší církevní archipresbyterské, ve druhé polovině 12. století již arcijáhenské, obvody s předpokládanými obvody hlavních hradů v zemi, s tím, že se od těchto územních jednotek v budoucnu oddělovala další teritoria se svými centry.⁶ Všechny hradské obvody však podle něj nebyly rovnocenné

(1) Srov. např. JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989, s. 41; ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížectví (1034–1198)*. Praha 1997, s. 348.

(2) HOSÁK, L.: *Územní rozsah hradských obvodů moravských v 11. až 13. století*. In: *Pocta Zdeňku Nejedlému*. Olomouc 1959, s. 141–151.

(3) HRUBÝ, F.: *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu*. ČČH 22, 1916, s. 50–53, 266–273.

(4) CDB I, č. 115, s. 116–123; č. 382, s. 358–362; č. 386, s. 368–371. K dataci písemnosti Jindřicha Zdíka srov. nejnověji BISTRICKÝ, J.: *Zdíkovy listiny*. ČČH 96, 1998, s. 292–306, kde také v pozn. 1 přehled starších prací téhož autora na dané téma.

(5) CDB I, č. 382 (staroboleslavské falzum): *In Moravia vero de urbibus Rokiten, Znoiem, Bethow ... ad emenda canonicorum vestimenta haec super addidimus: Olomuc ... Prerov ... Spiti-gnev ... Godonin ... Bretyzlawe ... Strahomin ... Rokicen ... Znoiem ... Brnen ... Pustimir.*; CDB I, č. 386 (opatovické falzum): *Per omnes civitates nonum forum et nona septimana ad cetera collecta sive colligenda, scilicet Olomuci, Preroue, Brachizlauri, Brenne, Naiuani, Ztrachotine; Naurauloue ...; Znoimi ...; Nagrađu ...; Rokitne ...; Ruzoticih ...; in Olzaua ...*

(6) HOSÁK, L.: *Územní rozsah*, s. 141–143; V Hosákových stopách postupuje nejnověji Z. MĚŘÍNSKÝ in: *Moravskobudějovicko. Jemnicko. Vlastivěda moravská*. Brno 1997, s. 154:

(s šesti hlavními), některé neměly všechny úřady, jiné zase neměly funkci správní, nýbrž jen vojenskou a hospodářsko-správní. Hradský obvod olomoucký původně nezaujímal Přerovsko a Břeclavsko, jejichž jména souvisejí s dobou Břetislava I., hrady 11. století pak navazovaly na starší velkomoravská hradiska.⁷ Tak se Ladislav Hosák vlastně vyslovil pro správní kontinuitu země od dob knížat Rostislava a Svatopluka. Poněkud odvážný závěr, když má autor k dispozici z 12. století jen listinu s církevním obsahem, dále falza z téhož století s nejednoznačnou výpovědí a konečně omezený počet dokladů z 13. století. A právě v souvislosti s touto dobou, kdy se na Moravě skutečně hovoří o *provinciích*, je nutné si položit tyto základní otázky: Kdy vznikly moravské provincie 13. století? Kolik jich vlastně bylo? Jakou měly souvislost se staršími hradskými obvody? A konečně: Jaký měly vlastně účel?

Hosákova kontinuální teorie předpokládá, že se staré hlavní hradské obvody v podstatě přerodily do provincií 13. století, přičemž došlo k určitým korekcím, jako byl zánik Spytihněvi či oddělení Bítovska od Znojemska. Nověji hovoří J. Válka dokonce o osmi provinciích ve 13. století navazujících na úděly a provincie 12. století (znojemské, bítovské, břeclavské, přerovské, brněnské, olomoucké, hradecké, jemnické a jihlavské),⁸ Z. Hledíková zná pro 12. století a první třetinu 13. století stejný počet, jen v poněkud odlišné skladbě (Olomouc, Přerov, Hradec, Spytihněv, Břeclav, Brno, Znojmo, Bítov),⁹ kdežto R. Procházka, který staví svůj výklad na opětovném zhodnocení pramenů (i archeologických) a méně zatížené interpretaci, říká, že se na přelomu 12. a 13. století konstituovalo na Moravě 6 provincií jako územně správních jednotek, a to pět kolem někdejších

„Jak již bylo výše naznačeno, Znojmo bylo i sídlem hradského obvodu. Ty se staly centry zeměpanské správy a zároveň církevní organizace. Na základě Zdikovy listiny patrně z roku 1141 týkající se majetku olomouckého biskupského hostela a z ní vyplývající velkofarní organizace, která navazovala na organizaci zeměpanskou, rekonstruoval L. Hosák jednotlivé hradské obvody. Zprvu to bylo šest kastelání (sic!?) a jejich centra byla zároveň nejdůležitějšími moravskými hrady. V rámci jednotlivých hradských obvodů existovaly i další hrady se správní a obrannou funkcí.“ Užívat pro hradský obvod na Moravě, stejně jako v Čechách, jak činí J. ŽEMLIČKA (*Čechy v době knížecí*, s. 178–182) termín *kastelanie*, se nejví nejšťastnějším právě pro onu rozmanitost správy země, na niž právě Žemlička vhodně upozorňuje (s. 179). Pokud by z pramenů jednoznačně vyplývalo, že knížecí kastelán byl vždy nejvyšším úředníkem takového obvodu, pak by to bylo možné, v Čechách i na Moravě však dochované prameny nedovolují takovou funkci s jednoznačnými pravomocemi předpokládat; v hradských centrech se objevuje více knížecích úředníků, jejich vztahy nejsou navzájem hierarchické.

(7) HOSÁK, L.: *Územní rozsah*, s. 142–143.

(8) VÁLKA, J.: *Středověká Morava. Dějiny Moravy 1. Vlastivěda moravská. Země a lid*. Nová řada sv. 5. Brno 1991, s. 70.

(9) JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z.: *Dějiny správy*, s. 41.

sídel úředlů (Brněnsko, Olomoucko, Znojensko) a Zdikových arcijáhensství (Břeclavsko, Přerovsko) s výjimkou Spytihněvi, a jedna „při Bítově bez těchto tradic“. V nově získané části Horního Slezska pak přibývá provincie holasická, později nazývaná opavskou.¹⁰ Historikové tedy nejsou – a to byly uvedeny jen některé, reprezentativnější názory – zdaleka jednotní ve výkladu časových horizontů vzniku provincií, vlastní podoby

Jezdecká pečeť moravského markraběte Vladislava Jindřicha (1197-1222).

tohoto procesu ani v jejich samotném počtu. Klíčový význam v řešení celé problematiky může mít zodpovězení další otázky, která se ptá, jak vlastně chápali lidé z Moravy či o Moravě píšíci ve 12. a poté na počátku 13. století význam slova *provincia*.

Při zvuku slova *provincia*, resp. *provincie*, se současníku vybaví nejspíše obraz vzdáleného území, ovládaného sice centrem a vysávaného jím, zároveň však plného nejrůznějších páníčků a notáblů. Tedy vjem veskrze negativní, který ještě posiluje časté užívání označení *provincialismus* pro bezútešně zaostalé, málo kulturní, leč zpychlé prostředí. Již student, který prošel historickým proseminářem, by však měl vědět, že slovo *provincia* se užívalo již v raném středověku ve významu *země*, tedy jako

(10) PROCHÁZKA, R.: *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11.-12. stol. na Moravě*. In: *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*. Wrocław 1993, s. 109-141, zde zvláště s. 132-133.

synonymum se slovem *terra*, jak dokládá již jedna z našich nejstarších legend *Fuit in provincia Boemorum*.¹¹ Podobně označuje tímto slovem biskup Jindřich Zdík svoji diecézi (*eiusdem provincie ecclesiarum mater*),¹² přičemž jeho diecéze se územně kryje s celou moravskou zemí. Termínu tedy bývalo užíváno i pro jednotku církevní administrativy, v daném příkladě biskupství, diecézi. Zároveň však poměrně časně prameny pocházející z Čech užívají označení *provinciae* pro menší územní jednotky, části většího celku, jímž byly v daném případě Čechy. Vpodstatě lze užití názvu v takové souvislosti přeložit českým slovem *kraj*; dle kontextu je ovšem možné užít jednoslovného překladu, kde tomu okolnosti dovolují, např. tam, kde nejde o provincii (kraj či hradecký okrsek) jako administrativní jednotku, ale pomocí latinského slova *provincia* s přidáním adjektiva podle určitého místa se vyjadřuje, že jde o toto místo s okolím (tedy Božeňsko, Rokytensko apod.)¹³ Tak se již v roce 993 objevují v privilegiu papeže Jana XV. provincie litoměřická, bílinská a děčínská (*decimas ... trium provinciarum Lvtomericensis, Belinensis, Dechinensis*) a jejich počet v dalších letech vzrůstá, takže Josef Pekař mohl v roce 1906 vyslovit domněnku, že těchto krajů, pojmenovaných po ústředních hradech, vlastně takových hradeckých okrsků, mohlo být v Čechách od konce 11. do poloviny 13. století asi 25 až 28.¹⁴ Takový vývoj v sousední zemi ovšem svědčí k analogickému pohledu a předpokladu menšího počtu (z hlediska menší rozlohy země) podobně organizovaných jednotek na Moravě. Není však jisté, zda oprávněně, neboť vývoj v této zemi vykazuje závažná specifika. Z obecného hlediska pak lze shrnout: Termín *provincia* se v českém raném středověku užívá ve třech významech – pro 1. celou zemi, 2. její část, 3. jednotku církevní správy.

Na Moravě se nejdříve označuje slovem provincie celá země, a to v knížecí zakládací listině hradištského kláštera z roku 1078 (*Ottone ...*

(11) Ze starších autorů si termínu *provincia* a jeho užití všiml SEDLÁČEK, A.: *O starodávném rozdělení Moravy na kraje*. ČMM 15, 1891, s. 22–23, a dále VANĚČEK, V.: *Vnitřní organizace Čech a Moravy v době přemyslovské*. (Historickoprávní řešení problému století 9.–13.) Věstník České akademie věd a umění 51, 1942 (vyšlo 1943), s. 25–26.

(12) CDB I, č. 115, s. 117, 118; č. 116, s. 124.

(13) Tak jsou míněny *provincie*, o nichž J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, s. 178, hovoří jako o jakýchsi lesních revírech; jde zkrátka jen o konkrétní hrady či dvorce s okolím.

(14) PEKAŘ, J.: *O správním rozdělení země české do polovice 13. století*. In: Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvor. rady prof. Dra Jaroslava Golla. Red. J. Bidlo, G. Friedrich, K. Krofta. Praha 1906, s. 119. Dnes se ovšem uvažuje o menším počtu (asi 20), neboť některé z oblastí, o nichž uvažoval Pekař, nestály na srovnatelné úrovni; k věci srov. ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 156, 179; JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z.: *Dějiny správy*, s. 41.

Moraviae provincie principis),¹⁵ již v roce 1092 se však připomíná znojemská provincie (*in provincia Znoymensi*), vlastně znojemská část země, znojemský úděl, ve druhé polovině 40. let 12. století pak brněnská provincie, když se hovoří o jejích hranicích s čáslavskou v Čechách (*in silva, que interiacet inter Cazlawensem et Brinensem provinciam*), tedy brněnský úděl. V tomto potvrzení libického újezdu olomouckému biskupství knížetem Vladislavem II. se soudobá terminologie objevuje v jisté hierarchii, krom provincií, jež bezesporu představují části zemí, se připomíná menší jednotka, újezd (*circuitus*), i větší, samotná země (*in terra Boemie*). Olomoucký údělník Bedřich se v roce 1169 nazývá *dux Olomucensis provincie*, což lze bez pochybení chápat jako vévoda olomoucké části, olomouckého údělu. Kronikář Vincencius pak užívá obratu *Olomucensis provinciae ducatu*.¹⁶ Slovo *provincia* tak vystupuje v pramenech ve stejné roli jako *pars*, tedy část země, úděl.¹⁷ Ke slovu přicházejí také listinná falza, z nichž některá náležejí 12., jiná však až 13. století; tak se ve falzu rajhradském ze 13. století vzpomíná brněnská provincie, podobně jako ve starobylejším opatovickém, kdežto v jednom z johanitských opět ze 13. věku se hovoří o provincii přerovské a ve falzu na jméno knížete-biskupa Jindřicha Břetislava pocházejícím pravděpodobně až ze 14. století defilují svědkové ze tří provincií, totiž znojemské, olomoucké, brněnské (*testes de provincia Znoymensi... de provincia Olomucensi ... de provincia Brinnensi*), přičemž údaje pravděpodobně odpovídají době, do níž se listina hlásí, tj. roku 1195, jak doložil vcelku přesvědčivě Z. Charouz.¹⁸ Také kronikářství přichází se svojí troškou do mlýna. Jarloch píše k roku 1176 o znojemské provincii a k roku 1185 o hrozném plenění Bitovska a Znojemska (*venientes in Betowensem et Znoymensem provincias*), jeho řádky však vznikaly teprve v prvních desetiletích 13. století a mohou odrážet až stav této doby.¹⁹ Počátek století „velkého přerodu“ přináší skutečně několik velmi zajímavých dokladů. Hned roku 1201 se připomíná v listině krále Pře-

(15) CDB I, č. 80, s. 85–87.

(16) CDB I, č. 97, s. 104; č. 158, s. 164; č. 247, s. 218; LETOPIS JARLOCHŮV, FRB II, s. 409.

(17) *dux de parte Moraviae, quae vocatur Brininzco; ... in Moravia in Olomucensis parte*; srov. ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 350.

(18) CDB I, č. 381, s. 357 – k dataci rajhradských falz viz FRIEDRICH, G.: *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*. In: Sborník prací historických. K šedesátým narozeninám dvor. rady Prof. Dra. Jaroslava Golla. Red. J. Bidlo, G. Friedrich, K. Krofta. Praha 1906, s. 72–80; č. 386, s. 370; č. 402, s. 419; č. 411, s. 446; CHAROUZ, Z.: *Macerat gladiator a jeho donace loucké kanonii*. Ročenka Okresního archivu ve Znojmě 1986. Znojmo 1987, s. 59–61.

(19) LETOPIS JARLOCHŮV, FRB II, s. 471, 506; k dataci srov. BLÁHOVA, M.: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota* (3). Historický komentář. Rejstřík. Praha 1995, s. 107.

mysla Otakara I. desátek z provincie holasické (*in provincia Golassizch*).²⁰ V písemnosti olomouckého biskupa Roberta z 25. září 1208 jsou jako svědci uvedeni archipresbyteri, resp. arcijáhni, *Prerouiensis provincie, provincie Olomucensis, Brachyzlauensis provincie*.²¹ Nemůže být vcelku pochyb, že označení *provincie* je zde užito pro arcijáhenský obvod zcela v dimenzi Zdikovy listiny z roku 1141, tentokrát tedy pro menší jednotku církevní správy; olomoučtí úředníci jsou zde označeni jen pomocí adjektiva *Olomucensis*, resp. spojení *Olomucensis castri*, nikoli *Olomucensis provincie*.

Velice závažné svědectví přinášejí dvě listiny, které vydali Přemysl Otakar I. a jeho bratr Vladislav Jindřich 31. prosince 1213 pro johanitský řád na Moravě. Zatímco v listině markraběte Vladislava Jindřicha jsou osvobozovány všechny johanitské statky *in tota Moravia*, v listině krále Přemysla stojí za těmito slovy ještě *scilicet in Olomucensi, in Znoemensi, in Brenensi, in Golessicensi provinciis*.²² Podle Bedy Dudíka a po něm Richarda Horny²³ představuje toto místo důkaz, že na samém počátku 13. století se Morava dělila vlastně jen na tři starobylé úděly, tedy olomoucký, znojemský a brněnský, k nimž přistupovalo ještě „excentricky“ položené Holasicko. Tento názor odmítl L. Hosák, který vyslovil názor, že v listině jsou jmenovány jen ty provincie, v nichž měli johanité své statky, a zbývající zde jmenovány nejsou, resp. méně významné provincie mohly být zahrnuty pod významnější; mohlo prý tak být v případě Znojmo - Bitov, Hradec - Přerov (zde ovšem Hosák předpokládal štěpení Přerovska od Hradecka-Holasicka, a nikoli od Olomoucka).²⁴

Logicky by měl být vznesen dotaz, ve kterých provinciích mohli mít johanité na konci roku 1213 své statky. Odpověď ztěžují dva momenty; zaprvé neznáme zcela přesně průběh hranic původních údělů, ani pozdějších provincií, zadruhé jsme u nejstarší johanitské pozemkové držby v zemi odkázáni jen na skromnou pramennou základnu, obohacenou navíc jedním falzem. Podle listiny krále Vladislava II., dnes datované M. Sko-

(20) CDB I, č. 22, s. 19.

(21) CDB II, č. 78, s. 73–74.

(22) CDB II, č. 109, 110, s. 103–106.

(23) DUDÍK, B.: *Dějiny Moravy VIII*, s. 35–36; HORNA, R.: *K dějinám centralisace Moravy*, s. 7; k problematice srov. též VÁLKA, J.: *Středověká Morava*, s. 56–59. Úvahy starších autorů o existenci jemnického údělu pro knížete Svatopluka a břeclavského pro Břetislava na konci 12. století, s nimiž počítali někteří starší autoři (A. Sedláček, R. Horna) a jež zcela nevyplývá z J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, s. 371, je třeba odmítnout jako fikci částečně založenou na falzech, jak spolehlivě prokázal v případě Jemnicka Z. MĚŘÍNSKÝ in *Moravskobudějovicko. Jemnicko*, s. 154–156.

(24) HOSÁK, L.: *Územní rozsah*, s. 144–145.

palem nejspíše do roku 1169,²⁵ získali johanité na Moravě Pačlavice na Kroměřížsku a Hrušovany na Znojemsku, které se však později jako jejich majetek neobjevují, z čehož je nutné usuzovat, že o ně buď prodejem či směnou, příp. knížecím zásahem, přišli. Ve falzu, které sestavil některý z johanitů (nelze ovšem vyloučit původní, pravou listinu s omezenějším zněním) pravděpodobně kolem poloviny 13. století,²⁶ použiv jméno knížete Bedřicha a datum 1183, aby vytvořil právní podklad držby některých statků, se krom pustého popluží v Kobeřicích-Modlejovicích příslušejícího k hradu Hradci a ležícího v přerovské provincii (jak připomenuto výše) řádu potvrzují Ivanovice (na Hané), Bělčice na Opavsku a dále Hrobníky s příslušenstvím. Nelze vyloučit, že na počátku 13. století již řád držel, díky přízni některého z olomouckých biskupů, menší kostel v Kroměříži, u nějž spíše až nedlouho před rokem 1238 vznikla komenda se špitálem, a vyloučit nelze ani držbu Přibic na rozhraní znojemského a břeclavského arcijáhenství a Horních Kounic na Znojemsku, které ovšem v nejstarší době příslušely pod svrchovanost rakouské centrály řádu v Mailbergu nepřilíh vzdáleném jihomoravských hranic. Tato komenda také získala až ve 30. letech 13. století majetek v Hrádku (u Jaroslavic).²⁷ Majetky na Znojemsku, ať již Hrušovany z nejstarší vlny donací nebo novější Horní Kounice, tedy johanité v roce 1213 měli, velmi pravděpodobně také na Holasicku – i když o Hrobníkách se J. Šebánek dost logicky domníval, že je získali nedlouho před rokem 1222 od markraběte Vladislava Jindřicha²⁸ (mohlo to však být i před rokem 1213) – a na Olomoucku pravděpodobně drželi Ivanovice. Neměli však žádné statky na Brněnsku, které je přesto jmenováno; starobrněnský špitál i s četnými

(25) CDB I, č. 245, s. 215; SKOPAL, M.: *Založení komendy johanitů na Malé straně*. Příspěvek k otázce příchodu řádu do Čech. Pražský sborník historický 26, 1993, s. 7–36.

(26) CDB I, č. 402, s. 417–421; J. Bakala datuje toto falzum bez přesvědčivé argumentace časněji, již do let 1214–1222 – srov. BAKALA, J.: *Holasická provincie a formování opavského vévodství*. Časopis Slezského muzea B 18, 1969, s. 13.

(27) Johanitské komendě v Kroměříži se věnoval SVÁTEK, J.: *Johanité v Kroměříži*. Studie Muzea Kroměřížska 1986, s. 25–40. K počátkům komendy v Horních Kounicích viz JAN, L.: *Ekonomické zázemí johanitské komendy v Horních Kounicích*. Jižní Morava 23, 1987, s. 85–94; nejnověji TÝŽ: *Horní Kounice 1248–1998*. Z dějin městečka. Horní Kounice 1998, zde zvláště na s. 5–14. K johanitským Přibicím viz JAN, L.: *Starobrněnský johanité a ves Přibice*. Forum Brunense 1995/96, s. 21–31, k řádovému domu v Mailbergu viz LECHNER, K.: *Die Kommende Mailberg*. In: *Der Johanniter Orden/Der Malteser Orden. Der ritterliche Orden des hl. Johannes vom Spital zu Jerusalem*. Hrsg. von Adam Wienand. Köln 1969, s. 413–425, nejnověji WELTIN, M.: *Die Anfänge der Johanniterkommenden Mailberg und Stroheim*. Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 18, 1996, s. 187–201.

(28) ŠEBÁNEK, J.: *Z problémů slezského kodexu*. Neznámá listina Václava I. pro hrobnické johanity. Slezský sborník 49, 1951, s. 11.

požitky na Křižanovsku totiž převedl johanitskému řádu jeho měšťanský zakladatel Rudger až roku 1243.²⁹ Uvedeno naopak není Přerovsko, kam mj. patřila také Kroměříž. Z tohoto hlediska tedy provincie uváděné v rámci Moravy roku 1213 nemohou být výhradně těmi, v nichž johanité měli své majetky. A navíc jsou osvobočovány *possessiones, quas domus sancti Johannis ... possidet vel adhuc est possessura*, tedy drží nebo bude v budoucnu držet; pak by ale nemělo žádný smysl v taxativním výčtu uvést jen ty provincie, v nichž se k uvedenému datu již něco vlastnilo, neboť by se tak zlikvidovala možnost platnosti imunity u statků získaných v budoucnu v těch provinciích, kde řád ještě nic neměl. A navíc by toto chápání bylo proti úvodnímu ustanovení, že osvobození má platit pro statky *in tota Moravia*. Tak se silné podezření, že v listině Přemysla Otakara I. představují uvedené čtyři provincie celou Moravu, tak, jak to ostatně vyplývá z nepřekombinovaného čtení, mění v pravou jistotu.

Jak tomu ale bylo s ostatními provinciemi, u nichž lze prý, podle J. Bakaly (v intencích řady dalších autorů), „vycházet z axiomu, že se ... rovnaly obvodům jednotlivých arcijáhensství v olomoucké diecézi...?“³⁰ Proč se vlastně roku 1213 neobjevují v daném soupisu a proč se v něm naopak objevují ony čtyři provincie?

Pokusme se odpovědět nejdříve na druhou část otázky. Tři z uvedených „provincií“ jsou vlastně tři díly země, tři úředně knížectví. Čtvrtou je pak Holasicko, které původně netvořilo integrální součást země a k přemyslovskému státu a tím i k Moravě se dostalo teprve na sklonku 12. století, nejspíše na počátku jeho 80. let,³¹ bylo tedy územím, o jehož „odlišnosti“ panovalo obecné povědomí a diktátor listiny neopomněl tuto skutečnost zvýraznit jmenováním Holasicka nyní již jako integrální součásti země. Tak lze dojít k závěru, že ještě na počátku druhého decennia 13. století se Morava na nejvyšší úrovni administrativního rozdělení rozpadala ve tři tradiční celky, aniž dokážeme přesněji vymezit vztah Holasicka k těmto celkům, neboť jeho uvedení v roce 1213 spadá do kategorie psychologické, nikoli administrativní. Podobně o uvedených třech částech země nelze hovořit jako o nějakých speciálně ustanovených provinciích, nýbrž prostě jen o Olomoucku, Brněnsku, Znojemsku v intencích původních úředlů. Všechny ostatní administrativní jednotky, které se v uvedené době na teritoriu Moravy nacházely, představovaly úroveň kvalita-

(29) CDB IV-1, č. 18, s. 88-89; srov. VODIČKA, J.: *Počátky špitálu sv. Ducha na Starém Brně*. (Období předjohanitské 1238-1243.) Sborník Matice moravské 78, 1959, s. 161-204, a JAN, L.: *Účet starobrněnského špitálu z roku 1367*. Forum brunense 1993, s. 9-20.

(30) BAKALA, J.: *Holasická provincie*, s. 14.

(31) WIHODA, M.: *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, 1997, s. 34-43.

tivně nižší. To ovšem znamená, že na přelomu 12. a 13. století k žádnému přerodu (šesti) starých hradských obvodů totožných s arcijáhenstvími a jejich modifikaci nedošlo. Systém provincií 13. století se tedy musel vytvářet jiným způsobem a s jistotou můžeme pouze tvrdit, že v jeho počátcích stojí úředlná knížectví a nikoli hradské obvody. Těch ostatně muselo být v celé zemi více než šest³² a struktura knížecí správy, sama o sobě již asymetrizovaná vznikem údělů, vypadala nejspíše podobně jako v Čechách a prameny – byť nebohaté – to potvrzují. V této souvislosti si připomeňme slova J. Žemličky: „V Čechách tak působilo několik správně organizačních rovin, vyvolávajících dojem barvitě mozaiky. Hradské správní okruhy (*civitates*), soustředěné v sídelním jádru země, do sebe v různé míře vstřebávaly méně svébytné útvary. Další se nacházely vně starého sídelního území. Větší celky se někdy rozpojovaly, menší sjednocovaly. I když stav pramenů a terminologická rozkolísanost poznání obecnějších trendů ztěžují, zdá se, že vývoj směřoval k jisté unifikaci. Většina českého území se postupně dostávala pod vliv řádné hradské správy... Plně správní symetrie ovšem raný ani vrcholný středověk nikdy nedosáhl.“³³

Asi nejlíže reálné situaci je řešení správního uspořádání země v 11. a 12. století publikované R. Procházkou,³⁴ i když tento autor ještě zásadně nerezignoval na Hosákův výklad o „přerozených“ provinciích.³⁵ Procházka se však pokusil naznačit „funkční rozvrstvení“ moravských hradů v uvedeném období, pod čímž lze chápat jejich ocenění z hlediska důležitosti a role a následně zařazení do určitého hierarchického systému. Podle něj základní síť center hradských obvodů tvořily kolem poloviny 11. století Brno, Znojmo, Olomouc, Strachotín, Bitov, Břeclav, Pustiměř, Přerov, Hodonín, Spytihněv, přičemž třem centrům údělů náleželo prvořadé postavení. Z toho vyvozuje existenci dvou kategorií hradů, jimž říká kastelánské, aniž definitivně z hlediska počtu uzavírá druhou kategorii, zatímco ostatní zeměpanské lokality náležely do kategorie třetí, která však byla značně nehomogenní. Mělo jít o menší hrady či dvorce (např. Podivín, Pravlov, Hrádek, Úsobrno, Vranov, Hradec). Moci úředlných knížat pak měly podléhat kastelánské obvody: Na Znojemsku znojemský, bitovský, strachotínský a rokytenský, na Olomoucku olomoucký, přerovský,

(32) Srov. PROCHÁZKA, R.: *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení*, s. 122–130.

(33) ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 179–180.

(34) PROCHÁZKA, R.: *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení*, s. 122–130.

(35) TAMTÉŽ, s. 130: „Zdíková listina však naznačuje, že nejpozději na sklonku 1. pol. 12. stol. se ke třem ústředním hradům, sídlům knížat, přičlenila skupina dalších tří nejvýznamnějších kastelánských hradů Břeclav, Spytihněv a Přerov, kde byla založena na místě starých arcipřesbyteriátů arcijáhenství. To již byl krok k vytvoření provincií, které se plně ustavily až po zániku některých kastelánských hradů na konci 12. stol.“

spytihněvský, břeclavský a hodonínský, Brněnsko tvořil jen jeden obvod, a to vlastní brněnský, s hypotetickou možností ivaňského (podle záhadné lokality *Naiuani* snad v místech dnešních Ivančic). V rámci těchto kaste-lánských - či lépe a tradičtěji řečeno - hradeckých obvodů se nacházely lokality výšeuvedené třetí kategorie. R. Procházka také správně předpo-kládá, že kostely, podle nichž se titulovali jednotliví arcijáhni, nebyly je-dinými velkofarními, nýbrž jen nejdůležitějšími.

Aniž bychom řešili pravděpodobnost Procházkových vývodů v přípa-dech konkrétních lokalit, lze s koncepcí, kterou naznačil, v zásadě sou-hlasit. Odpovídá ostatně Žemličkovým zjištěním vycházejícím z českého materiálu.³⁶ Podrobné sledování pramenných zmínek pak jenom potvr-zuje, že středověkému chápání byla vlastní asymetrie, která souvisela s mnohdy složitými okolnostmi vzniku a vývoje center té doby i s barvítým procesem vytváření a integrování, resp. dezintegrovaní, územních struktur. Snaha vnášet do řešení takové problematiky za každou cenu systém odpovídá stavu našeho strukturalisticky formovaného myšlení, na jehož počátku stojí novodobé osvícenství.

Jak tomu však bylo s provinciemi, jejichž existenci starší autoři před-pokládali, resp. které se skutečně objevují, v průběhu 13. století? Vcelku snadno se lze rozžehnat se Spytihněví. Spytihněvská provincie nikdy nee-xistovala, vlastní hrad, který jako centrum obvodu fungoval zřejmě jen několik desetiletí, zanikl již někdy na konci 12. století a z pramenů mizí i spytihněvský arcijáhen. Pokud se o této provincii hovořilo, šlo o mecha-nické, zcela nekritické použití metody „arcijáhenství=hradecký ob-vod=provincie“.³⁷ Komplikovanější se jeví situace u Břeclavska. Břeclav-ský kostel byl natolik významný, že se jeho představený stal arcijáhнем, a po zániku spytihněvského arcijáhenského okrsku patřilo zřejmě i toto osiřelé území pod pravomoc břeclavského arcijáhna. Břeclavsko bez ja-kýchkoli pochybností původně náleželo do olomouckého údělu. Zmínka o břeclavské provincii ve falzu ze 14. století vydávajícím se za listinu markraběte Vladislava Jindřicha z 1. září 1201³⁸ nehraje samozřejmě roli

(36) V případě Moravy se však J. Žemlička přidržel víceméně „klasičského“ schematu: „Vysvětluje to prvořadou váhu Olomoucka, jehož území se prostíralo v širokém klínu až k Břeclavi. Patřily sem hradecké obvody Olomouce, Přerova, Spytihněvi, Břeclavi a Hradce nad Moraví-cí. Rozdělením západní poloviny se z Brněnska vyčlenilo Znojemsko, které přebralo (kromě Břeclavska) hájenní exponovaného jihu. ... Kromě obvodu hradu Znojma sem náleželo Bitovsko. Nej-menším a strategicky méně významným údělem zůstalo Brněnsko, kde se kromě Brna jiný hrad-ský obvod ani nerozkládal.“ - ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, s. 348.

(37) K problematice Spytihněvi nejnověji Z. MĚŘÍNSKÝ: *Hrad Spytihněv v souvislostech mo-ravského vývoje 11. a 12. století a otázka existence údělu Břetislava syna Spytihněva na Mora-vě*. ČMM 116, 1997, s. 19-37.

(38) CDB II, č. 352, s. 365.

(vedle sebe jsou tu jmenovány provincie přerovská, břeclavská a překvapivě i úsobrněnská). Jinak je tomu v případě protekční listiny papeže Řehoře IX. adresované 10. dubna 1231 z Lateránu české královské vdově Konstancii. Papežovo potvrzení a ochrana se vztahuje na *Brecyzlouiensem, Pribizlouiensem, Conowiz, Godenin, Bisenz et Budewigez provincias*, které královně příslušejí jako její věno.³⁹ Území a lokality zde uvedené je třeba separovat; Přibyslavičko a Moravské Budějovice se nacházejí na západní Moravě, Břeclavsko, Kunovice, Hodonín a Bzenec v jihovýchodní části země. Ponechejme zatím stranou, jaký význam má nestejný způsob uvedení těchto „provincií“, a zaměříme se na okolnosti historicko-geografického rázu. Přibyslavičko a Moravské Budějovice ležely bezesporu na území provincie, o níž již byla řeč, a která v pramenech vystupuje pod názvem bitovská.⁴⁰ Když v roce 1222 potvrzoval král Přemysl Otakar I. znojemské provincii (*omnibus generaliter Znoymensis provincie militibus, a nobis in tota Znoymensi provincia sunt statuta*) tzv. statuta knížete Konráda Oty, stojí na závěr tohoto potvrzení: *Interea provincia Betowiensis in eodem statu permaneat, in quo Znoymensis*. Potvrzení se tedy krom Znojemska vztahovalo i na Bitovsko, což však bylo vyjádřeno jen jako dovětek, jako něco, co vyplývá samo sebou.⁴¹ Roku 1227 pak Přemysl Otakar I. povolil Petrovi, správci bitovské provincie (*rector provincie Betouensis*), který opevňoval město Jemnici, aby prodal louckému opatu Floriánovi újezd Lovětín, jenž si vysloužil od krále za prokázané služby, a opatřil tak prostředky k dokončení opevňovacích prací.⁴² Lze proto předpokládat, že od samého počátku 13. století, nejméně však několik let před rokem 1222, probíhal v jihozápadním cípu Moravy znatelný kolonizační ruch, který si vynutil vznik nové provincie s centrem v Bitově, prozatím, ale i do budoucna, svázané pupeční šňůrou s mateřským Znojemskem. V rámci právě zrozeného Bitovska obdržela dvě území, Přibyslavičko a Moravské Budějovice s okolím, (která však nepředstavovala dohromady celou provincii, jak se domníval L. Hosák a mohlo by vyplývat z některých formulací Z. Měřinského) královna Konstancie.⁴³ Kdy se tak stalo, není zcela zřejmé, J. Šebánek prosazoval za datum *post quem* 12. srpen 1222, tedy

(39) CDB III-1, č. 6, s. 4-5.

(40) Srov. Z. MĚŘINSKÝ in: *Moravskobudějovicko.Jemnicko*, s. 178.

(41) CDB II, č. 234, s. 222-225.

(42) CDB II, č. 305, s. 303-304. Nejnověji se sice staví J. KEJŘ: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998, s. 90, skepticky k možnosti, že by již mohlo jít o město, jeho řešení počítající s dostavbou hradu je však ještě méně pravděpodobné.

(43) Srov. HOSÁK, L.: *Územní rozsah*, s. 150; MĚŘINSKÝ, Z.: *Moravskobudějovicko.Jemnicko*, s. 156, 167, 178-179.

smrt Vladislava Jindřicha, vyloučit však nelze ani poněkud starší vztah Konstancie alespoň k některým z věnných statků.⁴⁴ V dané situaci pak označení věnných území jako provincií má jen velmi volný vztah k administrativnímu vnímání, vždyť teprve vymezením a předáním těchto území královně vlastně došlo k ustavení z běžné zemské správy jistě alespoň částečně vyňatých jednotek. Úvaha, že užití adjektiva u přibyslavické provincie naznačuje rozsáhlejší, souvislou (a z hlediska královny držby starší) državu, a místního jména u Moravských Budějovic jen samo místo s nejbližším okolím (což by samozřejmě muselo platit i v případě statků na jihovýchodní Moravě), je sice silně spekulativní, nicméně dost neodbytná.

Rozhodně nelze počítat, jak se domníval J. Šebánek, že by všechny „provincie“ uvedené papežem měly „stejně právní postavení“, na druhé straně však s ním lze souhlasit, že o dvě léta později tvořilo „Hodonsko, Bzenecko a Kunovicko s Břeclavskem velké teritorium údělu břeclavského, sloučeného v rukou královny Konstancie“.⁴⁵ Šebánek totiž vznik takového celku zdůvodnil logicky skutečností, že v roce 1233 královna Konstancie potvrzuje klášteru hradištskému újezd Kyjov ležící *in provincia Brezlaiensi ad nos pertinente*, který by však z hlediska geografického (i dikce papežské protekce) měl spíše náležet k Hodonínsku nebo Bzenecku.⁴⁶ Když v roce 1231 směřovala do Říma žádost o ochranu vdovských statků, poskytla česká strana samozřejmě podklad, z nějž papežská kancelář opsala ve výčtu uvedená jména. Šlo o vlastní Břeclavsko a dále Hodonínsko, Kunovicko a Bzenecko; tato území ležela vedle sebe a právě papežská protekce umožnila je spojit ve víceméně jednotné území, na němž se začala budovat zvláštní správa, s ústředím v Břeclavi. Zároveň se nová provincie asi územně kryla s břeclavským arcijáhenstvím.

Za jednoznačné dovršení procesu vzniku břeclavské provincie je nutné považovat potvrzení statut Konráda Oty Oldřichem ze Spanheimu 14. července 1237 ve Bzenci. Oldřich potvrzuje statuta *militibus totique vulgo Brezlaiensis provincie ex utraque parte Moraue constitutis* a dále uvádí, že jeho strýc, český král Václav I., *quando provinciam Brezlaiensem nobis*

(44) ŠEBÁNEK, J.: *Listiny přibyslavické*. ČMM 57, 1933, s. 40–41; MĚŘINSKÝ, Z.: *Moravsko-budějovicko*, s. 179.

(45) ŠEBÁNEK, J.: *Listiny přibyslavické*, s. 38–39, kde Šebánek resumuje také starší názory.

(46) CDB III-1, č. 57, s. 59–61. Za důkaz, že Kyjov (a tím pravděpodobně i celé Hodonínsko) patřil v roce 1222 ještě markraběti, a nikoli královně Konstancii, považuje J. ŠEBÁNEK (*Listiny přibyslavické*, s. 41), skutečnost, že na počátku uvedeného roku vydal Vladislav Jindřich právě v Kyjově svoji listinu pro velehradský klášter (CDB II, č. 22, s. 207–208). Váhu tohoto důkazu však snižuje uvedení královnina kancléře Folcolda (*Folcoldus cancellarius domine regine*) mezi svědky této listiny.

*contradidit regendam ac possidendam.*⁴⁷ Jakmile se mladý knězic Oldřich ujal – bezprostředně po nezdařeném povstání Václavova bratra, moravského markraběte Přemysla, v němž se také hrálo uherskou kartou – z hlediska bezpečnosti celého státu exponovaného Břeclavska,⁴⁸ potvrdil tomuto území Konrádova statuta a postavil je tak na stejnou administrativní úroveň s těmi provinciemi, které již potvrzení měly – Znojemskem (s Bítovskem), Brněnskem a pravděpodobně také Olomouckem, kde se ovšem potvrzení nedochovalo ani v opisu.

Pečeť břeclavského údělníka Oldřicha ze Spanheimu, který 14. července 1237 potvrdil Břeclavsku statuta Konráda Oty (vyobrazená pečeť pochází z r. 1247)

Vratme se nyní zpět k Holasicku. Tohoto názvu se užívá pro označení provincie až do roku 1240, kdy je užit naposledy,⁴⁹ od roku 1220 se však s největší pravděpodobností pro stejné (a záhy navíc rozšířené) území ob-

(47) CDB III-1, č. 164, s. 202–205.

(48) Srov. PEKAŘ, J.: *O povstání královce Přemysla proti králi Václavovi I.* Praha 1941; ŽEMLIČKA, J.: *Odboj královce Přemysla v letech 1248–1249 a jeho sociální zázemí.* ČsČH 33, 1985, s. 564–586.

(49) V roce 1218 se ves Bohdanov situuje jen jednoduše *in Holachiz*, tedy do Holasicka (CDB II, č. 161, s. 152), v roce 1238 leží újezd (*circuitus*) Semislav *in Holacensi districtu* (CDB III-1, č. 174, s. 215) a konečně v roce 1240 se *in districtu Holasczensi* nachází újezd Krnov (CDB III-2, č. 227, s. 305).

jevuje promiscue označení opavská provincie.⁵⁰ K rozšíření původního Holasicka na východ a přivtělení Hradce u Opavy, který původně náležel k Přerovsku a tím jednoznačně k původnímu olomouckému údělu, přičemž představoval jakýsi vysunutý ostrov české moci v ještě piastovském Holasicku 12. století, mělo shodně podle J. Bakaly a M. Wihody dojít krátce před rokem 1224.⁵¹ Tak se v průběhu dvou desetiletí, jak alespoň vypovídají prameny, proměnilo původní Holasicko v opavskou provincii. Je důležité si uvědomit, že jde o stejnou dobu, v níž se oddělovalo Bitovsko od Znojemska a vznikala provincie břeclavská.

Hradec tedy ležel původně v rámci provincie přerovské. O ní však informují zpočátku výhradně falza, která reflektují samozřejmě stav doby vzniku, nikoli doby, do níž se hlásí, tj. roky 1183 a 1201.⁵² Nesporně pravá připomínka přerovské provincie pochází až někdy z období mezi koncem roku 1251 a polovinou roku 1253, kdy markrabě Přemysl Otakar svým mandátem nařizuje zeměpanským beneficiářům *in Preroense provincia*, aby v případě poddaných velehradského kláštera ze vsi Žalkovice uznávali a zachovávali takové svobody, jakými jsou obdařeny ostatní statky této duchovní instituce.⁵³ Naskýtá se samozřejmě otázka, jak stará jsou obě zmíněná falza. Zatímco druhé, s mladším datem, v němž je jmenována také břeclavská provincie, pochází až ze 14. století a nehraje pro řešení problému žádnou roli, starší, johanitské, jež se hlásí ke knížeti Bedřichovi, datoval nejdříve V. Hrubý do poloviny 13. století,⁵⁴ tudíž do doby shodné s první skutečnou připomínkou provincie, J. Bakala však přišel s datováním do let 1214–1222,⁵⁵ tedy podstatně dříve. Která data-

(50) Roku 1220 potvrzuje biskup Robert velehradskému klášteru plné desátky z jeho vesnic, mezitím také ze Stěbořic *in Opaviensi provincia* (CDB II, č. 195, s. 180), v roce 1234 se hovoří o *prediis diocesis Oppaviensis* kláštera hradištského (CDB III-1, č. 66, s. 70). Vítězství nového jména - opavská - nad tradičním holasická lze přičíst prudkému rozmachu Opavy a vzniku jejího městského zřízení ve druhém desetiletí 13. století; srov. BAKALA, J.: *Počátky města Opavy*. Časopis Slezského muzea 23, 1974, s. 22.

(51) BAKALA, J.: *Holasická provincie*, s. 12–15; WIHODA, M.: *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě ve 13. století*. ČMM 108, 1989, s. 79–89; TÝŽ: *Přemyslovská expanze*, s. 39–40.

(52) CDB I, č. 402, s. 419: *terram desertam in Modleioiuc ad unum aratrum in provincia Prerouensi, pertinentem ad castrum Hradec*; CDB II, č. 352, s. 365: *in provincia Prerowiensi*.

(53) CDB IV-1, č. 294, s. 489–490, srov. ŠEBÁNEK, J. - DUŠKOVÁ, S.: *Kritický komentář k moravskému diplomatáři*. Zpracování látky z III. svazku Bočkova moravského kodexu. Praha 1952, s. 155.

(54) HRUBÝ, V.: *Tři studie*, s. 127.

(55) BAKALA, J.: *Holasické pomezí v 11. a 12. století*. Časopis Slezského muzea B 13, 1964, s. 116, pozn. 45; TÝŽ: *Holasická provincie*, s. 13.

ce je pravděpodobnější? Johanité získali pravá privilegia na své moravské statky od krále a markraběte, jak již bylo uvedeno, na samém konci roku 1213, Hrobníky, o nichž se ve falzu k roku 1183 také hovoří, byly darem markraběte Vladislava Jindřicha, jak přesvědčivě dovodil J. Šebánek, z doby krátce před jeho smrtí, tj. rokem 1222.⁵⁶ Johanité si nechali Hrobníky potvrdit od krále Václava I. v roce 1243; zde se potvrzuje výslovně (podle Šebánkovy rekonstrukce původního latinského textu) *donationem et confirmationem, quam pie memorie progenitoris nostri frater Henricus, marchio Moravie, predictis fratribus in provincia Oppaviensi*⁵⁷ *hereditatem, que vulgariter Grobник nuncupatur, liberaliter contulit*. Další potvrzení pak pochází z roku 1263 od Přemysla Otakara II.⁵⁸ Jestliže johanité získali Hrobníky od Vladislava Jindřicha, lze si jen těžko představit, že by za jeho života (1214–1222) sestavili falešnou listinu, kde by tvrdili, že Hrobníky drželi již v roce 1183. I když zřejmě existovala pravá předloha této listiny, právě odstavec, v němž jsou Hrobníky jmenovány, je považován jednoznačně za falešný. Musel vzniknout v době, kdy již neexistovalo obecné povědomí, od koho řád vlastně Hrobníky dostal, tedy s náležitým odstupem od donace, jež snad proběhla někdy kolem roku 1220.⁵⁹ Bakalova datace tak přesvědčit nedokáže, pravděpodobnost původního Hrubého výroku o polovině 13. století zůstává zachována.

Za dobu, v níž do spolehlivých psaných pramenů vstupuje přerovská provincie, můžeme označit právě polovinu 13. století. Není však zcela zřejmé, z jakého důvodu tato provincie vzniká. Zřejmě šlo o vývoj *via facti*, kdy se od původního velkého Olomoucka odpojila (možná nebyla nikdy zcela „připojena“) nejdříve holasická (opavská) provincie s centry v Hradci a Opavě, a poté, z důvodu lepší přehlednosti některých správních úkonů, také Přerovsko, z hlediska územního zřejmě vpodstatě kopírující přerovské arcijáhenství. Vznik přerovské provincie tedy opět nebyl způsoben nějakým překvapivým zásahem shůry, nýbrž šlo o proces, který

(56) ŠEBÁNEK, J.: *Z problémů slezského kodexu*, s. 11.

(57) „Im Troppischen lande“ podle pozdního německého opisu.

(58) CDB V-2, č. 392, s. 583–584; ŠEBÁNEK, J.: *Z problémů slezského kodexu*, s. 12–15.

(59) V pražském domě, kde falzum vznikalo (dochovalo se mj. v ústředním archivu řádu v La Valettě), neměli určitě k dispozici původní listinu Vladislava Jindřicha, jejíž existenci však nemusíme nutně předpokládat, byť J. Šebánek měl takový názor, ani listinu krále Václava I. Ta totiž ležela pravděpodobně v truhlici či skříni hrobnické komendy, v následujícím období se však ztratila (dochoval se jen německý překlad snad ze 16. století). Jisté je, že listina nebyla v archivu komendy již v roce 1536, kdy probíhala johanitská vizitace; zato se tam nacházelo další, dnes v originálu ztracené, potvrzení týchž záležitostí od Přemysla Otakara II. z roku 1263. Srov. ŠEBÁNEK, J.: *Z problémů slezského kodexu*, s. 4–10; SVÁTEK, J.: *Vizitace maltézských velkostatků ve Slezsku roku 1536*. Opava 1956, s. 6.

probíhal již několik let před polovinou 13. století. Za dané situace vědomostí není ani tak důležité znát jeho délku, jako si spíše uvědomit skutečnost, že Přerovsko (a zpočátku, zdá se, i Opavsko) bylo závislé na Olomoucku podobně jako Bítovsko na Znojemsku. Je třeba ještě připomenout, že souběžně, či snad jen s menším zpožděním, s vytvořením opavské provincie došlo k ustavení nového, opavského arcijáhensství; první zpráva o arcijáhnovi pochází však až z roku 1255.⁶⁰

Takovým způsobem vzniklo v průběhu první poloviny 13. století sedm moravských krajů. Tři z nich byly pokračovateli starých údelů (Olomoucko, Znojemsko, Brněnsko), další tři deriváty z těchto údelů, ovšem nestejné kvality (Břeclavsko a Přerovsko od Olomoucka, Bítovsko od Znojemska), a Holasicko (Opavsko) prodělalo zvláštní, jiným provinciím nepodobný vývoj. Na počátku století stály vedle sebe tři bývalé úděly s Holasickem, které bylo zřejmě jen na čas podřízeno Olomoucku, aby se však profilovalo čím dál tím více samostatněji, ve druhém desetiletí se odpojilo od Znojemska Bítovsko, v průběhu dvacátých a třicátých let Břeclavsko, nejdříve jako věnné území, pak jako zvláštní úděl, a nakonec došlo k (částečnému) odpojení Přerovska od Olomoucka. Šlo o ryze praktický, „utilitární“ proces, který neměl nic společného s uvědoměným novodobým administrativním plánováním. Zároveň toho však - krom některých styčných bodů - neměl ani příliš společného s předchozím vývojem starších hradských obvodů a církevních arcijáhenských okrsků. Do druhé poloviny 13. století, do doby velkých panovníků Přemysla Otakara II. a Václava II., vstoupilo sedm moravských, kvalitativně různorodých provincií, aby se dál proměňovalo podle potřeb a požadavků vrcholně středověké středoevropské monarchie.

(60) CDB V-1, č. 55.